

Uvod

Interupcija: Deleuze in vprašanje anarhizma

Narediti je mogoče portret neke misli,
tako kot lahko naredimo portret človeka.

(P, 139)

To je knjiga o Deleuzu in etiki kot prvi filozofiji. Knjiga portret, toda ne kot opis osebnosti ali zbirka anekdot iz življenja vélikega misleca. Portret Deleuza filozofa, političnega aktivista, anarhističnega misleca, poeta, upornika, samotnega popotnika, učitelja. Avtor knjige je subjekt srečanja. Kot subjekt je avtonomen, kar pomeni, da je zmožen in pripravljen razmišljati o učinkih srečanj z Drugim. Pogoj za to, da bi človek lahko nekaj povedal o srečanju z Drugim, je ljubezen. Deleuze je to nekoč izrekel takole: Edini razlog, ki ga imam za to, da pišem o nekom [na primer o Nietzscheju ali Spinozi], je ljubezen – ničesar zares pomembnega ne moremo povedati, če nismo zmožni ljubiti, spoštovati tistega, o komer pišemo. (Besedila, ki poskušajo zabeležiti zgodovino filozofije, so pogosto zato tako nemogoče branje, ker si njihovi pisci nemara prizadevajo, da bi o filozofih in njihovih idejah pisali čimbolj »objektivno« in »nevtralno«.) Srečanje z Drugim je začetek raziskovanja in učenja. Raziskovalčev namen ni, da bi postal

»strokovnjak«, ki zna »objektivno« in »nevtiralno« govoriti o drugih in njihovih idejah (strokovnjak, ki »se spozna«, hkrati pa je že vnaprej sumničav do vsake ideje, preži in je pripravljen na kritiko ter »dopolnitev«). Raziskovalec kot subjekt je tudi podložnik (srečan), vendar to ne pomeni, da poskuša posnemati Drugega, saj se zaveda, da to ni mogoče. Raziskovalec si prizadeva, da bi ponovil neko potezo, ki jo uteleša Drugi. Drugi je singularen in neponovljiv, sled Drugega v človeku je v izvirnosti, kreativnosti in neponovljivosti njegove misli.¹

Imperativ, s katerim se srečuje raziskovalec, je zaradi tega en sam. Marcel Proust ga je zapisal takole: »Kadar duh začuti, da zaostaja za samim seboj, ga vselej obide mučna negotovost; on, iskalec, je obenem mračna dežela, po kateri naj išče in kjer mu vse njegovo znanje ne more prav nič pomagati. Išče naj? Ne samo to: ustvarjati mora!« (Proust 1971, 48) Ker je ena od idej, skupna tako Proustu kot Deleuzu, ta, da bistvo ni dano vnaprej, da torej človek ne obstaja kot že izdelano bitje, čigar identiteta je določljiva in jo je mogoče opisati s pozitivističnim pristopom, je ustvarjanje tisto, kar šele omogoči vsako raziskovanje: da bi se duh raziskoval, mora ustvarjati (drugače rečeno, pogoj vsakega samospoznavanja je dejanje ustvarjanja ali kreativno delovanje – šele skozenj človek postaja, to, kar /lahko/ je). Raziskovalec je zvest srečanju, ki ustvarja razliko.

Portret Deleuza nomada govori tudi o anarhistični viziji. Kot bomo videli tudi v nadaljevanju, je subjekt srečan (naš namen bo pokazati, da je Deleuzova socialna filozofija tudi teorija subjekta) vselej pluralen, množstven, mnogoter. Subjekt je pogoj konstrukcije množstva, multitudine ali odprtega demokratičnega občestva, ki *po-staja* onkraj razmerij dominacije. Anarhizem kajpada nima nič skupnega z metanjem bomb, rušenjem institucij in anarhijo (kot stanjem, ko naj bi vsak posameznik končno delal, kar se mu zahoče, ne da bi se moral pri tem ozirati na druge) – bistvo anarhizma je čisto nekaj drugega. Pomeni namreč mišljenje v strogem pomenu besede: obstaja samo ena vrhovna avtoriteta (kot je

¹ Obstaja aksiom etike singularnosti: pogoja misli, pritrjujoče življenju, sta svobodno delo in zmožnost ljubiti.

zapisal Kant), in to je um. Razsvetljenje pa je človekova pripravljenost, da se podredi avtoriteti uma, zaradi česar pri razmišljanju ne potrebuje vodstva nikogar drugega. Potrebuje druge ljudi (kot umna bitja), da se z njimi lahko srečuje in razmišlja. Razmišljanje ali svobodna (javna) raba uma je zato anarhistično po svoji naravi, saj je tukaj edina avtoriteta um. Anarhizem pomeni vztrajanje v tem razcepu, zaradi katerega se človek ne more zadovoljiti z mnenji in preprostimi odgovori, ki se mu ponujajo na vsakem koraku kot »prava« ali »edino možna«. Drugo ime za to vztrajanje je nomadsko popotovanje, o katerem v svojih delih govori tudi Deleuze. Ne poskuša biti všečno in njegov namen ni, da bi postalo modna smernica za prihodnjo pomlad. Anarhistično občestvo je zaradi tega skupnost ljudi, ki razmišljajo (aksiom anarhizma je zapisal Spinoza v svoji *Etiki*: človek misli [že po naravi]). Ker razmišljajo, so sposobni ustvarjati medsebojne odnose, ki niso gospostveni, ampak so odprti (znotraj gospostva so odnosi zaprti, saj gospodarji od hlapcev pričakujejo zlasti to, da bodo ubogali, medtem ko so do razmišljanja bodisi indiferentni bodisi ga doživljajo kot grožnjo in ga preganjajo). Sposobni so ustvarjati institucije, ki ne skrbijo zgolj same zase in niso same sebi namen, marveč so v službi občega dobrega. Anarhistične skupnosti so zaradi povedanega dobro organizirane, njihov namen pa je ustvarjanje kulture, ki širi solidarnost in skrbi za kozmopolitskega duha. Eden od Deleuzovih poudarkov je tudi ta, da misliti pomeni biti na strani manjšin – se pravi, tistega dela človeštva, ki se bori za pravičnejše in enakopravnejše odnose med ljudmi. Mišljenje samo se namreč že upira odnosom, znotraj katerih se en del človeštva poskuša predstavljati kot superioren, medtem ko druge postavlja v položaj, v katerem ostanejo brez dostojanstva in možnosti za svobodno življenje.

V Deleuzovem delu prepoznavam anarhistično vizijo, ki jo je Noam Chomsky izrazil takole:

Tisti, ki so se prisiljeni udinjati lastnikom kapitala, da bi preživel, so oropani ene najtemeljnejših pravic: pravice do produktivnega, ustvarjalnega in izpolnjujočega dela pod lastnim nadzorom in v solidarosti z drugimi. In pod ideološkimi pritiski kapitalistične

demokracije utegnejo izgubiti celo samo zamisel, da bi take pravice lahko eksistirale, ali prepričanje, da jih velja doseči. [...] Eden velikih dosežkov 18. stoletja je, da je ustvarilo ideje in deloma celo temeljne oblike politične demokracije, všteti varstvo osebnih pravic pred avtoritarno oblastjo. Vendar pa ostaja neizpolnjena namera, da bi demokracijo iz omejenega prostora, v katerem do neke mere deluje, razširili na celotno družbeno in ekonomsko življenje, z resničnim nadzorom proizvajalcev nad proizvodnjo ter investicijami in z odstranitvijo struktur hierarhije in prevlade, ki so prisotne v državnem sistemu, zasebni ekonomiji in v velikem delu družbenega življenja. V večjem delu sveta je treba revolucije 18. stoletja šele doseči, če sploh ne omenimo naloge premagati revščino, lakoto, hlapčevanje domačim ali tujim gospodarjem, in zagotoviti goli minimum znosne eksistence. Konstruktivna prizadevanja, da bi presegli revščino in zatiranje, bodo seveda onemogočali tisti, ki jim vztrajnost revščine in zatiranja prinaša korist, s čimer prispevajo k veliki, še vedno trajajoči tragediji moderne dobe. Zаметki resničnega socializma ostajajo vizija in namen prihodnjih bojev. (Chomsky 1986, XIII, XVI; prevod spremenjen)

Anarhizem iz naslova je torej po svojem bistvu vprašanje (odtod »vprašanje anarhizma«). Ne gre za politični program oziroma dogmo v ponudbi te ali one politične stranke, ki si prizadeva priti na oblast. Gre za idejo, ki je hkrati vprašanje, saj ne ponuja nečesa že vzpostavljenega, ampak nas prestavi v prostor, v katerem moramo razmisliti o tem, kar v temelju določa naše eksistence: na primer na kakšen način smo sami del skupnosti, kaj smo pripravljeni storiti, da bodo odnosi znotraj občestev pravičnejši, enakopravnejši, bolj odprti, kako smo udeleženi v gospodarskih praksah v vsakdanjem življenju in s čim vse prispevamo, da se te vzdržujejo – tudi ko je jasno, da so njihovi učinki uničevalni, ipd. Odgovor na vprašanje anarhizma je lahko samo ustvarjanje novih situacij ali možnosti za življenje, ki bodo nastajali, zvesti ideji univerzalne človeške emancipacije in solidarnosti. K temu velja še dodati idejo o večnem miru, kot jo je v svojih razmišljanjih formuliral Kant: mir, ki ni zgolj obdobje med dvema vojnama oziroma bolj ali manj kratkotrajno zatišje, v katerem se ljudje nekoliko odpočijejo od medsebojnih spo-

padanj in uničevalnih konfliktov, hkrati pa že nabirajo moči in kujejo strategije za nove spopade. Ideja o večnem miru je misel o obdobju miru, ki je *onkraj* vojne: to pomeni razmere, v katerih ljudje svoj um uporabljajo zlasti za to, da poskušajo ustvarjati pogoje za pravičnejši svet, v katerem bo več enakopravnosti in medsebojnega razumevanja. Nagovori današnjih politikov poskušajo ljudi prepričati, da so najprej in zlasti zasebniki ali bitja zasebnih interesov, ki jim bo seveda najbolje služila prav tista stran, katere del so oni sami (če ji bodo le pomagali priti na oblast). Ti nagovori torej že predstavljajo določeno grožnjo ideji o večnem miru, saj bodo ljudje zasebniki mnogo bolj spodbujani k temu, da interese, ki so jim bili pred tem predstavljeni kot njihovi lastni, poskusijo uveljaviti tudi za ceno nasilnih konfliktov s tistimi, ki ne delijo istih interesov.

Anarhizem pomeni alternativo takšnemu razumevanju politike ali delovanja, ki zadeva občestva. Alternativa kajpak ni v tem, da se morajo ljudje odpovedati svojim zasebnim interesom, svojo zasebnost pa v celoti postaviti v službo skupnosti (kot smo videli v Orwellovi pripovedi 1984). Anarhizem ne oporeka pravici ljudi, da živijo svoje zasebno življenje. Anarhizem vztraja pri razcepu, ki ga je Kant zapisal v svojem spisu o vprašanju razsvetljenstva. Razcep je med javno in zasebno rabo uma: zadnja pomeni tisti način razmišljanja, ki je nujen za preživetje nas kot posameznikov. Kant problem nedoletnosti umesti v pomanjkanje javne rabe uma: kadar ljudje živijo svoje življenje kot zasebniki in je njihova raba uma usmerjena zlasti v razmišljanje o tem, kako bodo poskrbeli zase in za svojo eksistenco, razpravljanje o obče dobrem pa prepuščajo drugim (se pustijo voditi drugim: »Misliti mi ni treba, če le lahko plačam druge, ki bodo mislili namesto mene«²). Kolikor se posameznik razume zlasti kot zasebnik (se pravi bitja zasebnih interesov), politiko pa kot način oziroma instrument, ki naj mu

² Kar se pokaže, ko ljudje denimo rečejo, naj se politiki ukvarjajo z upravljanjem države, saj jih zato plačujemo. V tej izjavi je že prisotno prepričanje, da so nekateri ljudje plačani za to, da se namesto nas ukvarjajo z vprašanji, ki zadevajo občestvo (mi pa se medtem lahko lagodno predajamo užitek zasebnosti).

služi, zasebna raba uma sleherno možnost za javno razpravo vpotegne vase, na široko se odprejo vrata za to, da politika poslej postane zlasti spektakel, ki mu nihče več ne verjame, saj se o zadevah, pomembnih za življenje skupnosti, odloča daleč od vsakdanjega življenja večine ljudi. (Instrument politike pa nekako nevprašljivo postane tisti, ki ga zastopniki oblasti uporabljajo sebi v prid – če torej slehernik razume politiko na instrumentalen način, torej kot tisto, ki naj služi najprej njemu kot zasebniku, ostane kaj malo vzvodov za to, da bi preprečili, da politične elite uporabljajo vzvode moči za uveljavljanje svojih zasebnih interesov; eno torej vodi k drugemu, vendar nesimetrično: tisti, bližje središču politične moči, imajo nedvomno večje koristi od onih, od tega bolj oddaljenih; sleherniku zato ostanejo bolj kone prazni upi in sanjarjenja, da bo tokratna politična elita nekoliko bolj prizadevna v skrbi za dobro skupnosti; upi in sanjarjenja, ki jih sčasoma nadomesti resignacija in apatija, saj politiki, ki se vedejo kot zasebniki, nikdar ne izpolnijo svojih obljub.) Ko je politika kot odločanje o obćih zadevah in razpravljanje o vprašanjih, ki zadevajo življenje slehernika kot pripadnika skupnosti, razumljena kot stvar, s katero se ukvarjajo izključno zastopniki oblasti, nedoletnost že postaja stanje občestvenega duha. Javna raba uma po Kantu pomeni toliko kot »poklicanost vsakega človeka, da misli sam«³. Anarhizem temelji na ideji, da v življenju slehernega človeka pride trenutek (ta trenutek je prehod v odraslost), ko postane poklican za to, da samostojno uporablja um, ki mu je dan po naravi (odrasel človek bi se moral torej vesti v skladu s tem). Ne gre torej zgolj za to, da človek lahko misli (če se tako odloči). Gre namreč za neko dolžnost: »človek misli« zato ni izjava, ki objektivno in nevtralno ugotavlja neko stanje ali lastnost, marveč že napotuje k tej (temeljni) dolžnosti. V tem pomenu bi moral vsak človek postati politik: vsakdo bi se moral živo zanimati za razmišljanje, razglabljanje in spraševanje o občem dobrem. Razmišljanje ali javna raba uma pa je kajpak vselej tudi že delovanje, je organiziranje ali samoorganizira-

3 Prim. Kant 2006.